

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ
УКРАЇНИ**

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

“Затверджую”:
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ.
Рябініна О.В.

“ ” __
__ 2019 р.

ЕКОЛОГІЯ ЛЮДИНИ

**Тема 1.7. ЕКОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ ЖИТТЯ В УМОВАХ
МІСЬКОЇ ТА СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ**

План

1. Урбанізація та її наслідки
2. Соціально-екологічні проблеми урбанізації
3. Екологічні умови проживання людини в сільській місцевості

Час проведення: 2 години.

Харків – 2019

Урбанізація та її наслідки.

Прискорені темпи світової урбанізації вимагають прискіпливої уваги до її наслідків. З одного боку, вона стимулює технологічні зміни, покращення якості життя, з іншого, створює негативні наслідки на довкілля, спосіб життя переселенців, зменшує сільськогосподарські угіддя, змінює традиційні форми сільського життя. Соціально-економічна і демографічна структура населення, спосіб життя, культура, розміщення виробничих сил, розселення зазнають впливу урбанізації. Урбанізація має різні форми і темпи, характер і наслідки прояву, які залежать від суспільного ладу, політичних і соціальних відносин, а також від природно-географічних, екологічних та інших чинників. Процес урбанізації зумовлений економічними чинниками, рівнем науково-технічного прогресу, концентрацією промислового виробництва, осередків науки і культури у великих містах.

Урбанізація (від лат. *urbanus* – міський) – це зростання ролі міст в розвитку суспільства, яке супроводжується ростом і розвитком міських поселень, зростанням питомої ваги міського населення, поширенням міського способу життя в країні, регіоні, світі і пов'язаний із розвитком виробництва, накопиченням інтелектуальної інформації і вдосконаленням форм соціального спілкування. За підрахунками спеціалістів економічні втрати від хвороб урбанізації, перш за все шуму, стресу, забруднення, перевищують втрати від страйків. Сучасна урбанізація як всесвітній процес має три спільні риси, характерні для більшості країн. Перша риса – швидкі темпи зростання кількості міського населення. Наприклад: У 1800 р. в містах проживало близько 14 % населення світу, у 1950 р. – 29 %, а в 1990 р. – 46 %. У середньому міське населення щороку збільшується приблизно на 50 млн. чоловік. Друга риса – концентрація населення і господарства в основному у великих містах. Це пояснюється насамперед характером виробництва, ускладненням його зв'язків з наукою, освітою. Крім того, великі міста зазвичай повніше задовольняють духовні потреби людей, краще забезпечують достаток і різноманітність товарів і послуг, доступ до сховищ інформації. Наприклад: На початку ХХ ст. у світі налічувалося 360 великих міст (із населенням понад 100 тис. мешканців), у яких проживало тільки 5 % усього населення. Наприкінці 80-х рр. таких міст було вже 2,5 тис., а частка їх у світовому населенні перевищила ¼. У Радянському Союзі, за переписом 1959 р., великих міст було 148, а за переписом 1989 р. – близько 300. З-поміж великих міст прийнято окремо виділяти найбільші міста-мільйонери з населенням понад 1 млн. мешканців. На початку ХХ ст. їх було всього 10, на початку 80-х рр. – понад 200. Третя риса – «розповзання» міст, розширення їхньої території. Для сучасної урбанізації особливо характерний перехід від простих до групових форм міського розселення – від звичайного «точкового» міста до міських агломерацій – компактних територіальних угруповань міських і сільських поселень. Ядрами найбільших міських агломерацій стають переважно столиці, найважливіші промислові і портові центри. Вважається, що перші міста з'явилися між 3500 і 1500 рр. до нової ери в декількох районах на родючих мулистих територіях, що періодично

зрошувались природними розливами рік а пізніше – завдяки каналам. Це була територія між Тигром і Євфратом (Месопотамія), долини річок Ніл, Йордан, Інд та Ганг, Янцзи.

При появі міста характеризувались такими ознаками:

1. Чіткою делімітацією меж – мури, рови, штахети. Такі межі, окрім суто захисних цілей від ворогів, розмежовували і різні суспільні світи – цивілізований від варварського. Ті, хто не дотримувались правил життя міської громади, видворялись за межі міст.

2. Традиціями спільного існування. У містах жили декілька сімейних кланів на відміну від сіл, в яких люди, як правило, жили однією великою сім'єю. Це вимагало вироблення та підтримку певних норм спілкування та взаємодій, незважаючи на різні вірування, професії, традиції що сприяло створенню особливої «міської» атмосфери, формувало так званий соціальний стан (*corps social*).

3. Появою публічних споруд, які різко відрізнялись від традиційного житла своїми розмірами і формами. Це були будівлі правителів, храми, будинки для загальних зборів, бруковані вулиці, що навіть візуально ілюструвало відмінності від села.

4. Захищені міста надавали можливість гарантовано зберігати надлишок продукції (в основному зерно), формуючи тим самим владу над оточуючими селами та маючи можливість утримувати адміністрацію і військових. Такий надлишок давав також можливість вести торговий обмін з іншими територіями, забезпечуючи прибулих торговців надійним захистом.

5. Деякі міста мали значну територію (м. Урк мало 400 га), але це не завжди було обов'язково бо залежало від величини контрольованої території та розмірів торгівлі.

Подібним чином формувались міста на території Європи, починаючи з часів древніх Греції та Риму. Римляни, проводячи шляхи на захоплених територіях, будували укріплені фортеці для гарнізонів, які забезпечували контроль території. Там же поселялись чиновники, збирачі прибутків, а біля них поселялись торговці, ремісники, селяни. Така древньоримська «спадщина» вплинула на формування європейської мережі міст – багато з них були започатковані римлянами і навіть зберегли надані назви. Однак, величезний поштовх розвитку міської мережі надала промислова революція з її мануфактурами, заводами і фабриками. Для їхньої роботи потрібно було багато працівників, які поселялись навколо них, покидаючи сільську місцевість. Можна сказати, що справжня урбанізація почалась з індустріальної революції в Європі, коли кількість і частка міського населення починають невпинно зростати, спочатку на цій території, а потім і у всьому світі. Особливістю урбанізації останнього півстоліття є випереджаючий ріст надвеликих міст з населенням понад 1 млн. жителів. Якщо у 2010 р. їхня кількість складала 449 одиниць з населенням 1 млрд. 378 млн. 562 жителів, то у 2025р. прогнозується 668 міст такого розміру з населенням 2 млрд. 160 млн. 185 чоловік. Ряд екологічних проблем притаманний будь-якій території, де концентруються промислові підприємства і населення.

Екологічна ситуація у містах залежить від багатьох обставин:

1. Площі, яку займає місто, складу та чисельності міського населення. Це визначає інтенсивність транспортних потоків, кількість особистих і суспільних автомобілів на вулицях, об'єми побутового сміття.

2. Природних умов території (циркуляція повітряних мас атмосфери, наявність чи відсутність великих водних об'єктів, лісових масивів всередині і на периферії міста).

3. Характеру і масштабів виробництва. За ними виокремлюють промислові міста, життя яких орієнтоване на обслуговування промислових підприємств чи транспортних вузлів, та адміністративні, де зосереджено управління певними територіями, навчальні заклади, а промислове виробництво лише забезпечує працевлаштування і життя городян (Київ, Харків, Дніпропетровськ).

4. Особливостей забудови (кількості поверхів, експозиції стосовно сторін світу і елементів рельєфу). Існує тенденція до збільшення поверхів без урахування характеристики ґрунтів, збільшення густоти населення, транспортних потоків та інфраструктури. Це може зумовити непередбачені екологічні проблеми.

5. Досконалості транспортних, інженерних мереж і комунікацій (забезпечення водою і відведення каналізаційних стоків, надійність електропостачання, зв'язку і отримання інформації).

6. Рівня культури городян, їх ставлення до міського господарства, дитячих майданчиків, зелених насаджень міста, приміських лісів і парків, газонів тощо.

Суперечності чинників, які виникають внаслідок техногенного навантаження урбанізованих регіонів на природне середовище і людину:

□ планувальними підходами, які залежно від внутрішніх і зовнішніх обставин вимагають достатніх рекреаційних і буферних зон, що, у свою чергу, подовжують інженерні мережі і комунікації, збільшують загальну площу міської забудови;

□ прагматичними технічними підходами до забудови з боку державних чиновників і проектувальників, які реалізують тенденцію територіального зближення виробництв і селитебних зон, скорочення за рахунок цього витрат на будівництво й експлуатацію трубопровідних, транспортних, енергетичних і телефонних комунікацій;

□ багатосторонніми потребами городян, інтересами різних соціальних, етнічних і релігійних груп міського населення;

□ позиціями будівельних фірм, інтереси яких великою мірою визначаються транспортною доступністю будівельних майданчиків, близькістю чи віддаленістю існуючих комунікацій, вартістю землі і можливістю її придбання. Показники оцінки ступеня антропоєкологічної комфортності міста:

□ рівень соціального добробуту (бюджети сімей, забезпечення житлом, використання сфери послуг, навчання дітей, стан здоров'я, якість медичного обслуговування і соціального забезпечення тощо);

- рівень екологічної безпеки;
- правову захищеність;
- зайнятість і задоволення своєю роботою (характером і сферою зайнятості, відносинами на роботі, транспортною або пішохідною доступністю місця роботи тощо);
- наявність умов для повноцінного відпочинку і відновлення сил;
- повнота інформаційного забезпечення та існування умов для спадкоємності культурних традицій тощо.

У містах сприятливі умови для життя людей: наявність робочих місць, високий рівень соціально-побутового, медичного, культурного, торгового обслуговування, можливість навчання у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах. Але міста створюють для міських жителів багато проблем – соціальних, психологічних, медичних, санітарно-гігієнічних тощо. До найурбанізованіших регіонів світу відносять мегалополіси: Мехіко, Філадельфійсько-Бостонсько-Йоркський, Токійсько-Йокогамсько-Осацький, Кельнсько-Дюссельдорфський, Манчестер-Бірмінгемські, де сконцентрувалось від 20 до 60 млн. осіб.

Привабливість міського життя та їхній вплив на оточуючі території привели до появи такого феномену як периурбанізація. Вперше він привернув увагу науковців в кінці 60-х років внаслідок виникнення специфічних форм заселення сільської території міськими жителями, які почали покидати суто міську територію заради переваг життя поза межами великих центральних міст з їхніми високими цінами на житло, злочинністю, загазованою атмосферою тощо. Це створило, особливо в американських містах, нову проблему – збіднення центрів, вимивання середнього класу і, отже, зменшення орендної плати жителями, обезцінення нерухомості. У США навіть була прийнята спеціальна програма відродження центрів великих міст. Проживання на околицях за сучасних умов (дорожня інфраструктура, автомобілізація, праця на дому через Internet тощо) дає можливість працювати в місті, а жити за його межами. В ЄС вже чверть території урбанізована внаслідок такого «розповзання» міст. Це кардинально змінює загальний характер розселення, соціальну структуру та спосіб життя.

Наслідки такі: А) В сільській місцевості:

- значне збільшення активного населення;
- імплементація нового способу життя в аграрній території; зміни загального вигляду природного пейзажу (нерідко вирубаються цілі ліси та змінюються русла рік);
- порушуються природні регулятори місцевих екосистем;
- народжуються конфлікти між традиційною аграрною діяльністю та периурбанізаційними формами життя;
- виникають конфлікти соціологічного типу між аборигенами та новими прибульцями;
- прискорення загального ритму життя, значне збільшення пасажиропотоку.

Б) В містах: □ збіднення багатьох міських кварталів внаслідок виїзду в пригороди середнього класу;

□ зростання розриву між багатими і бідними;

□ збільшення руху транспорту, перевантаження доріг. Прикладом впливу периурбанізації на природний баланс та розміщення населення може слугувати Франція:

□ приблизно 60 000 га природних земель щорічно зникають внаслідок урбанізації;

□ демографічне зростання країни відбувається, в основному, на периурбаністичних територіях;

□ згідно демографічних оцінок, за період з 1990 по 1999 рр. населення Франції зросло на 2,5 % у містах, на 8% у пери урбанізаційних зонах і на 0,6% у суто сільських регіонах;

□ 12% робочих місць у містах займають жителі приміських територій Парижа. В таких містах як Ліон, Лілль, Тулуза, Бордо, Марсель цей показник досягає 25%, а у деяких менших містах – навіть досягає 65% всього зайнятого населення.

Слід зауважити що, незважаючи на спадну частку працівників з пригородів залежно від величини центрального міста найбільше їх працює саме в найбільших мегаполісах: у 2007 їх налічувалось 650 000 в агломерації Парижа і по 100 000 навколо Ліона, Лілля, Марселя, Тулузи. Інтенсивна периурбанізація, таким чином, різко змінює природне середовище, скорочує сільськогосподарські території. Наприклад, навколо Парижу з 1979 по 2000 рр. такі площі зменшились на 18,4%, а 50% сільських господарств зникли. Для України урбанізація розпочалася з 1926 р., коли було взято курс на індустріалізацію народного господарства. Тепер в Україні 454 міста, з них 37 – із кількістю населення від 100 до 500 тис. осіб, 9 – понад півмільйона жителів, у 5 кількість населення перевищує мільйон осіб (Київ понад 2,6 млн., Харків – 1,45 млн., Одеса 1, 01, Дніпропетровськ – 1, Донецьк – 1. Територія України характеризується високою густотою міських поселень, що є типовою особливістю більшості країн західної і Центральної Європи. На 10 тис. км² у країні припадає приблизно 23 міські поселення, у т. ч. 7 міст і 16 селищ міського типу. За результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 р., кількість міського населення в Україні становила 32,574 млн. осіб (67,2%). Різноманітність соціально-культурних груп у великому місті створює певні проблеми, у т. ч. проблему соціально-культурної ідентифікації, тобто визначення себе як особистості, пошук свого місця в суспільстві. Городянин зазвичай одночасно належить до різних малих і великих соціальних груп, є членом сім'ї, виробничого або студентського колективу, спортивної команди, дружньої компанії, суспільної організації або політичної партії тощо. Норми поведінки і діяльність у цих групах і об'єднаннях різні, що вимагає від людини здатності швидко переходити від однієї нормативної системи до іншої, від одних стереотипів діяльності і поведінки до інших. Для подолання певних суперечностей, які виникають при цьому, людина повинна мати досить високий ступінь самоорганізованості. Важливим є просторовий

чинник міського середовища – віддаленість культурних центрів від місць проживання і територіальна роз'єднаність друзів і знайомих. Суттєвий також часовий чинник – неоднаковий розподіл часу протягом доби, тижня, місяця, року, різних групах міських жителів. Для великого міста характерний високий рівень соціальної мобільності. Розвиток промисловості, наук і мистецтва, сфер побутового і культурного обслуговування сприяє інтенсифікації цього процесу і соціально-культурній диференціації населення. Люди підвищують рівень своєї освіти і соціальний статус; переходять з одного місця роботи на інше або змінюють професію; переїзять із сіл або малих міст у великі міста. Все це впливає не тільки на спосіб життя кожного з них та їх безпосереднє соціально-культурне середовище, а й на їх соціальні оцінки та самооцінку. Культурна неоднорідність у місті визначається також індивідуальним вибором людини, її пріоритетами в сферах професійної діяльності, споживання, дозвілля та ін. Такий вибір неминуче визначає різноманітність індивідуальних і групових ознак способу і стилю життя міських жителів.

Унаслідок комплексної дії усіх чинників в умовах сучасного великого міста, формується соціально-психологічний тип людини, яка вирізняється рухливістю, раціональністю поведінки, готовністю до постійних змін життєвої обстановки, умінням поєднувати власні інтереси з інтересами інших людей. Формування таких особистісних рис – не стільки індивідуальний, скільки соціальний процес, адже розвиток такого індивіда обумовлений розвитком інших людей, з якими він прямо чи опосередковано спілкується. Соціально-психологічний вплив великого міста має двоякий характер: поперше – виникає проблема самотності, недостатності глибоких міжособистісних взаємин, по-друге – проблема надлишку спілкування, масових контактів, відсутність можливості усамітнитися. У межах такої системи соціального життя і організації виробництва індивід неминуче виступає в різноманітні зв'язки і контакти з іншими людьми, не завжди добровільні. Наприклад, контакти з персоналом сфери обслуговування доводиться підтримувати постійно, з медичними працівниками – періодично, з учителями і вихователями, керівниками і колегами зв'язки протягом життя змінюються, а родинні, дружні зберігаються майже постійно. Підтримання і зміна відносин обов'язково породжує проблемні ситуації, пов'язані з психологічними особливостями тих, хто спілкується, зі зміною їх соціального статусу тощо. Джерелом психологічних проблем є підвищена густота населення в межах міста. Умови праці через технологічну необхідність або традиційно можуть концентрувати велику кількість людей на порівняно малих площах. Складні структури зв'язків і відносин, зумовлені цим чинником, напруження і конфлікти вимагають від людей додаткових витрат часу і енергії, що пропорційно залежить від складності цих відносин. Людина не має змоги обирати міжособистісні контакти, їй доводиться взаємодіяти з великою кількістю людей незалежно від бажання. До проблемних ситуацій, спричинених рухом транспорту, вуличним шумом тощо, додаються житлові умови великого міста і місць відпочинку. Проекти

будинків, квартир передбачають постійний контакт мешканців один з одним, місця відпочинку орієнтовані на масове проведення дозвілля. Вимушені контакти між людьми посилюють ступінь психічного напруження. Стереотипи спілкування, які склалися в минулому, за сучасного рівня соціально-культурної неоднорідності міського життя втратили свою актуальність, а нові, що більше відповідають сучасному темпу життя, ще не сформувалися. Однією із сучасних форм спілкування є так зване рольове спілкування, яке відбувається між носіями певних соціальних ролей (замовник – виконавець, керівник – підлеглий). Воно економне, інформативне і відповідає умовам, де необхідні швидкі раціональні рішення, але водночас не залишається часу і енергії для повноцінних емоційних контактів, обміну відчуттями, переживаннями. За результатами соціологічних досліджень, городяни більше задоволені спілкуванням і відносинами на роботі, в сім'ї, ніж у масових ситуаціях вулиці, в транспорті, підприємствах торгівлі і обслуговування, що обумовлено як об'єктивним станом системи життєзабезпечення в місті (неритмічною роботою міського транспорту, віддаленістю новобудов від установ культури і відпочинку тощо), так і соціальним самопочуттям городян, їх настроєм, низькими культурою і соціальною активністю. У місті людина відокремлена від інших членів суспільства не тільки духовно, а й у просторі. Городянин може десятки років жити в багатоквартирному будинку, не будучи знайомим із сусідами. Урбанізація зумовлює неухильне зростання кількості психічних захворювань. За оцінкою деяких психіатрів, 80% їхніх пацієнтів страждають від так званого синдрому великого міста, основні ознаки якого – пригнічений стан, психічна неврівноваженість і агресивність. Припускають, що на зростання кількості психічних захворювань впливає неприродне візуальне середовище у місті. В агресивному видимому середовищі людина частіше відчуває безпричинне озлоблення. Там, де гірше візуальне середовище, зазвичай більше і правопорушень – хуліганства, пияцтва, лихослів'я. У великих містах криміногенна обстановка погіршується від центру до периферії. Розширення міських територій, поява районів-новобудов призводить до витіснення житлових кварталів з історичного центру на периферію і переобладнання під установи житлових будівель. В Україні історичні центри старих міст є осередками закладів культури, найзручнішими місцями для зустрічей і спілкування, масових гулянь. Контраст між архітектурною різноманітністю, жвавістю центру і гнітючими масштабами, одноманітністю периферійних районів налаштовує городян проти новобудов. У цій суперечності також криється джерело психологічних напружень жителів великого міста. У великих містах постійно виникає необхідність перегляду співвідношення між простором для пішоходів та транспорту. Так, місце проживання більшості городян зазвичай знаходиться далеко від місця роботи, а також культурних центрів. Тому їм кілька разів на добу доводиться переміщуватися з однієї частини міста в іншу на міському або індивідуальному транспорті. Поїздки з дому на роботу, в гості, до друзів, у центри дозвілля забирають у людини час, призначений для відпочинку.

Ділові поїздки з однієї установи до іншої є непродуктивною витратою робочого часу. Як пішоходи, так і водії індивідуального чи громадського транспорту періодично вимушені пристосовувати свою поведінку до умов інтенсивного дорожнього руху. Поїздки у години пік породжують біопсихічні напруження через тісноту, занадто близькі фізичні контакти. Коли людина перебуває у натовпі, вона відчуває загрозу своєму психобіологічному полю, що супроводжується підвищеним почуттям роздратування, стурбованості.

Для міст характерне інформаційне поле, яке утворюється засобами масової комунікації. Його потужність постійно зростає, оскільки на зміну таким традиційним засобам масової інформації, як радіо і телебачення, прийшли незалежна преса, багатоканальне телебачення, Інтернет. Люди включаються в широкі культурно-комунікативні процеси, які різняться за змістом повідомлень, формами, якістю подання. Такі умови розкривають широкі можливості для самореалізації особистості. Люди отримують змогу удосконалювати свої знання, розвивати художній смак, самостійно визначати свої політичні уподобання і антипатії. Розвиток засобів масової комунікації став причиною екопсихологічних стресів, що є наслідком суперечливої інформації, відчуття потенційних загроз, яке вона породжує. Поведінка стає наслідком стресових впливів. Вони призводять до порушення імунного статусу і генетичного апарату, психічних і соматичних захворювань, підвищують смертність. У соціальному плані такі стреси можуть бути причиною агресії, соціального і політичного екстремізму, озлобленості, наслідком чого є загострення криміногенної обстановки. Екологічні особливості проживання людини в сільській місцевості. На відміну від міських сільські жителі майже щодня залишають своє помешкання, оскільки місцями їх роботи є поля, пасовища, ліси тощо, які знаходяться зазвичай поблизу поселення. Інтенсивність господарської діяльності, а отже, ступінь зміни природного середовища зменшується з віддаленням від населеного пункту. Сільська місцевість володіє важливою рекреаційною функцією. У селах розташовано будинки відпочинку, санаторії, пансіонати, турбази, установи відпочинку для дошкільнят і школярів, дачні ділянки, садово-городні кооперативи, мисливські господарства та інші рекреаційні угіддя. Сільська місцевість виконує екологічні функції: підтримання екологічної рівноваги території, збереження еталонів природи в заповідниках, підтримання чисельності видів рослин і тварин у заказниках. У сільській місцевості розміщують і проектує нові національні парки, які поєднують ролі заповідників, заказників, місць відпочинку і пізнавального туризму. Нажаль сільські території слугують також місцями складування побутових і промислових відходів міст. Особливістю сільської місцевості є її сезонний характер. Це, перш за все, стосується сільського господарства і рекреації, яка піддається не лише сезонним, а й тижневим і навіть добовим змінам. У 2003 р. в Україні нараховувалося 28,6 тис. сіл, у яких проживало 15,7 млн. осіб. Більшість малих сіл розташовано у Сумській області – 45,4% від загальної кількості сільських населених пунктів, у Харківській – 37,5%, у Полтавській

– 35,4%, у Дніпропетровській – 32,1%, у Кіровоградській – 31,8%. У малолюдних периферійних поселеннях поширений традиційний сільський спосіб життя з переважанням праці на городі, догляду за худобою, хатньої роботи. Сфера дозвілля дуже обмежена і пов'язана з будинком, механізація домашньої праці низька. Споживання послуг соціально-побутового і культурного обслуговування незначне. Зв'язки між сусідніми населеними пунктами епізодичні. Традиційний сільський спосіб життя з елементами міського має дещо вищий порівняно із суто традиційним рівень механізації домашнього господарства, споживання соціально-побутових і культурних послуг, активніші міжселищні зв'язки. Він поширений переважно у середніх за чисельністю сільських населених пунктах, які мають досить надійні транспортні зв'язки з адміністративними центрами районів та іншими поселеннями. Для перехідного від традиційного сільського до міського способу життя характерні праця в сільськогосподарському виробництві, орієнтованість у вільний час на домашнє господарство, середній рівень механізації домашньої праці, використання особистого транспорту. Міжселищні зв'язки досить активні. Подібний спосіб життя типовий для великих сільських поселень, центрів сільських адміністративних районів. Сільський приміський спосіб життя сформувався в сільських населених пунктах, розташованих у зонах прилягання до великих міст. Сільськогосподарське виробництво в таких поселеннях зазвичай орієнтоване на постачання міст свіжими овочами, молоком, м'ясом і зосереджене у великих механізованих аграрних підприємствах – свиновідгодівельних комплексах, птахофабриках, теплично-парникових господарствах, праця в яких схожа на промислову міську. Багато жителів приміських селищ зайняті поза сферою сільського господарства, частина з них працює чи вчиться в місті. У багатьох добре налагоджене особисте підсобне господарство, де виробляють продукти не лише для власного споживання, а й для продажу на міських ринках. У місцевих жителів переважає висока оснащеність домашнього господарства побутовою технікою, є власний автотранспорт, досить високе споживання послуг сфери культурно-побутового обслуговування. Жителі передмість за статистикою належать до городян, проте у своїй життєдіяльності вони пов'язані з традиціями і способом життя села. Характерними ознаками способу життя в передмістях є робота на підприємствах міста і проживання в садибі сільського типу з невеликим присадибним господарством. У сільський спосіб життя певні зміни вносить рекреаційна поведінка городян. У багатьох сільських населених пунктах влітку, а іноді й більшу частину року у власних будинках чи у родичів живуть городяни. У сільській місцевості поступово формується спосіб життя в самостійних фермерських господарствах, який у нашій країні ще мало вивчений. Сім'ї фермерів, що обрали сільський спосіб життя, великою мірою орієнтовані на міські цінності. Вони прагнуть до високої механізації сільськогосподарського виробництва і домашнього господарства, активних міжселищних зв'язків, споживання таких елементів міської культури, як комп'ютер, супутниковий зв'язок, мобільний телефон, радіо, телебачення,

газети, журнали, книги. Духовне і моральне здоров'я сільських жителів ґрунтується на моральних поняттях і відповідних нормах поведінки, які прищеплюють в родині дітям змалку. За межами родини не менш важливою є суспільна думка односельців, яка впливає на дітей і дорослих.

На працю, побут, відпочинок людей у сільській місцевості поряд із загальними особливостями впливають численні специфічні чинники, пов'язані з регіоном проживання і видом діяльності:

- тісніший контакт із природним оточенням порівняно з городянами;
- велика залежність від природних умов, стихійних явищ – повеней, засух, лісових пожеж, хуртовин та ін.;
- несприятливий режим праці;
- обмежений вільний час;
- вплив погодних чинників;
- поширення зооантропонозів (захворювань, що передаються від тварин);

- велика частка ручної праці в сільськогосподарському виробництві; високий рівень травматизму;

- вплив отрутохімікатів, застосовуваних у сільському господарстві.

Особливістю роботи на сільськогосподарських підприємствах є «подвійна» зайнятість працездатного населення – у суспільному секторі й особистому присадибному господарстві, нерівномірний розподіл праці в суспільному виробництві за порами року, більша, ніж у місті, тривалість сукупного робочого часу населення. Режим праці в сільському господарстві менш сприятливий, ніж у промисловості, на транспорті та інших міських видах діяльності. Жителі сільської місцевості зазнають постійного впливу погодних умов, адже їхня зайнятість пов'язана з тривалим перебуванням на відкритому повітрі, що відображається на їхньому здоров'ї. Загрожують здоров'ю людей і контакти із сільськогосподарськими тваринами, особливо хворими на бруцельоз, туберкульоз, лептоспіроз, інші хвороби. Здоров'я населення як і довкілля страждає від використання отрутохімікатів в сільському господарстві для знищення комах (інсектициди), грибків (фунгіциди), бур'янів (гербіциди), видалення листя (дефоліанти), знищення гризунів (зооциди). Характерним для сільських жителів є низький рівень медичного обслуговування (відсутність кваліфікованих фахівців, необхідного устаткування і лікувальних засобів, труднощі з евакуацією тяжких хворих і травмованих пацієнтів у спеціалізовані медичні заклади, звертання за медичною допомогою в пізній термін захворювання). Дуже низьким є рівень благоустрою населених пунктів. Станом на 2003 р. водопровідні мережі мали лише 6,6 тис. сіл (23%), газопроводи – 7,7 тис. сіл (27%). Жителі 1250 сіл використовують привозну воду. Є вікові відмінності рівнів смертності сільського і міського населення, зокрема знижене порівняно з городянами до старості жителів села, але підвищену середню очікувану тривалість життя у віці 60 років. Небажаним наслідком урбанізації і міграційного відтоку молодого працездатного населення і жінок фертильного віку із сільської місцевості призвело до різкого старіння сільських жителів, зниження

народжуваності, збільшення загальної смертності. Завжди сільськогосподарська діяльність впливала на природні екосистеми. Для забезпечення себе їжею, людина змушена вбивати диких тварин, вирубувати і випалювати ліси, розорювати степи, значні території перетворювати на пасовища для тварин. Наслідком цього є прояв ерозійних процесів, пасовищна дигресія.

Найбільш небезпечними для довкілля чинниками, що пов'язані із сільськогосподарськими роботами є:

□ водяна і вітрова ерозія ґрунтів, що виникає через неправильне ведення землеробства, пасовищна дигресія у зв'язку з підвищеним навантаженням сільськогосподарських тварин на пасовищні угіддя;

□ невиправдана меліорація, передусім надлишкове зрошування, що призводить до засолення ґрунтів і вилучення родючих земель з господарського обороту, а також непродумане осушення, що спричинює повне зникнення боліт, які слугують нагромаджувачами вологи, що живлять упродовж посушливого періоду струмки і малі ріки;

□ застосування пестицидів, що згубно впливають на рослинність і диких тварин;

□ нераціональне використання мінеральних добрив, потрапляння яких у водойми спричиняє їх евтрофікацію; □ забруднення навколишнього природного середовища відходами тваринництва;

□ вплив на природні комплекси відпрацьованих газів автомобілів та іншої сільськогосподарської техніки. Екологічну ситуацію в сільській місцевості ускладнює використання пестицидів і хімічних добрив. Значним джерелом забруднення природних комплексів є тваринництво. Відомо, що сім курчат продукують таку саму кількість нечистот, як одна людина. Тому відходи від птахофабрики на 350 тис. бройлерів еквівалентні побутовим відходам міста з 50-тисячним населенням. Відходи життєдіяльності корів, свиней теж несприятливо впливають на навколишнє середовище. Наприклад, великий свиновідгодівельний комплекс на 108 тис. свиней виробляє стільки фекальних стоків, скільки місто з мільйонним населенням, тому санітарно-захисна зона навколо такого комплексу має становити не менше 5 км. Важливою екологічною проблемою тваринницьких господарств є відсутність спеціально обладнаних гноєсховищ, і стоки потрапляють у поверхневі і підземні джерела води, внаслідок чого різко погіршується якість води, гине риба й інші водні організми.

Запитання і завдання для самоперевірки

1. Що таке урбанізація?
2. Від яких обставин залежить напруженість екологічних проблем міста?
3. Які показники антропоєкологічної комфортності міста?
4. У чому полягає соціально-культурна ідентифікація городян?
5. Чому виникають у городян проблеми спілкування?
6. Як проявляється просторова поведінка городян?

7. Яка роль інформаційного поля великого міста?
8. В чому полягають екологічні наслідки урбанізації?
9. У чому полягають особливості екологічної ситуації в сільській місцевості?
10. Якими показниками визначається спосіб життя сільського населення?
11. Які є негативні чинники впливу на життєдіяльність населення в сільській місцевості?
12. Назвіть і дайте характеристику найважливішим проявам впливу сільськогосподарської діяльності на довкілля.

Характер людини ніколи не розкривається так яскраво, як тоді, коли він
намагається описати характер іншої людини.
Жан Поль Ріхтер

Якщо люди не навчаться допомагати один одному, то рід людський зникне з
лиця землі.
Вальтер Скот

У кожній людині є сонце. Тільки дайте йому світити.
Сократ